

РОЗДІЛ IV. ВСТУП ДО МАТЕМАТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Тема 8. Границя функції

Теоретичні відомості

Число a називається *границею послідовності* $\{x_n\}$, якщо для довільного $\varepsilon > 0$ знайдеться число N_0 , що для $n > N_0$ виконується нерівність $|x_n - a| < \varepsilon$. При цьому кажуть, що послідовність $\{x_n\}$ *збігається* до числа a . Позначення: $\lim_{n \rightarrow \infty} x_n = a$ або $x_n \rightarrow a$.

Число A називають *границею функції* $f(x)$ в точці x_0 , якщо для довільного $\varepsilon > 0$ знайдеться число $\delta > 0$, що для всіх значень x з області визначення функції, які задовольняють умову $0 < |x - x_0| < \delta$, виконується нерівність $|f(x) - A| < \varepsilon$. Позначення: $\lim_{x \rightarrow x_0} f(x) = A$ або $f(x) \rightarrow A$ при $x \rightarrow x_0$.

Число A називають *границею функції* $f(x)$ при $x \rightarrow \infty$, якщо для довільного $\varepsilon > 0$ знайдеться число $\delta > 0$, що для всіх значень x з області визначення функції, які задовольняють умову $|x| > \delta$, виконується нерівність $|f(x) - A| < \varepsilon$. Позначення: $\lim_{x \rightarrow \infty} f(x) = A$ або $f(x) \rightarrow A$ при $x \rightarrow \infty$.

При обчисленні границь зручно використовувати ряд їх властивостей:

I (арифметичні властивості границь)

Якщо існують $\lim_{x \rightarrow x_0} f(x)$ та $\lim_{x \rightarrow x_0} g(x)$, то

$$\text{а) } \lim_{x \rightarrow x_0} [f(x) \pm g(x)] = \lim_{x \rightarrow x_0} f(x) \pm \lim_{x \rightarrow x_0} g(x);$$

$$\text{б) } \lim_{x \rightarrow x_0} [f(x) \cdot g(x)] = \lim_{x \rightarrow x_0} f(x) \cdot \lim_{x \rightarrow x_0} g(x);$$

$$\text{в) } \lim_{x \rightarrow x_0} [c \cdot g(x)] = c \cdot \lim_{x \rightarrow x_0} g(x);$$

$$\text{г) } \lim_{x \rightarrow x_0} \frac{f(x)}{g(x)} = \frac{\lim_{x \rightarrow x_0} f(x)}{\lim_{x \rightarrow x_0} g(x)}, \text{ якщо } \lim_{x \rightarrow x_0} g(x) \neq 0.$$

II (границя суперпозиції функцій)

Якщо існують скінченні границі $\lim_{x \rightarrow x_0} g(x) = a$ та $\lim_{x \rightarrow a} f(t) = A$, то існує

границя складної функції $\lim_{x \rightarrow x_0} f(g(x)) = A$.

Використовуються також границі:

$$\lim_{x \rightarrow 0} \frac{\sin x}{x} = 1 \text{ (перша визначна границя);}$$

$$\lim_{x \rightarrow 0} (1 + x)^{\frac{1}{x}} = \lim_{x \rightarrow \infty} \left(1 + \frac{1}{x}\right)^x = e \text{ (друга визначна границя).}$$

Приклади розв'язування вправ

Приклад 1. Показати, що послідовність $\frac{3}{4}; \frac{5}{7}; \frac{7}{10}; \dots; \frac{2n+1}{3n+1}; \dots$ має границю число $\frac{2}{3}$.

Розв'язання. Загальний член послідовності $x_n = \frac{2n+1}{3n+1}$. Тому

$$x_n - \frac{2}{3} = \frac{2n+1}{3n+1} - \frac{2}{3} = \frac{3(2n+1) - 2(3n+1)}{3(3n+1)} = \frac{1}{3(3n+1)}.$$

Задамо додатнє число ε . Розглянемо нерівність $\left|x_n - \frac{2}{3}\right| < \varepsilon$, тобто $\frac{1}{3(3n+1)} < \varepsilon$.

Помножимо обидві частини останньої нерівності на $\frac{3n+1}{\varepsilon}$: $\frac{1}{3\varepsilon} < 3n+1$, звідки

$$n > \frac{1}{3} \left(\frac{1}{3\varepsilon} - 1 \right).$$

Якщо за N_0 в означенні границі послідовності взяти число $N_0 = \frac{1}{3} \left(\frac{1}{3\varepsilon} - 1 \right)$, то для всіх $n > N_0$ виконуватиметься умова $\left|x_n - \frac{2}{3}\right| < \varepsilon$. Це

означає, що $\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{2n+1}{3n+1} = \frac{2}{3}$.

Приклад 2. Обчислити $\lim_{x \rightarrow 2} (x^2 - 3x + 2)$.

Розв'язання. Оскільки функція $f(x) = x^2 - 3x + 2$ ($D(f) = (-\infty; +\infty)$) є елементарною, то для обчислення її границі підставимо в аналітичний вираз функції замість аргументу його граничне значення. Одержимо,

$$\lim_{x \rightarrow 2} (x^2 - 3x + 2) = 4 - 6 + 2 = 0.$$

Приклад 3. $\lim_{x \rightarrow 1} \frac{x^3 - 1}{x - 1}$.

Розв'язання.

$$\lim_{x \rightarrow 1} \frac{x^3 - 1}{x - 1} = \frac{1^3 - 1}{1 - 1} = \frac{0}{0} = \lim_{x \rightarrow 1} \frac{(x - 1)(x^2 + x + 1)}{x - 1} = \lim_{x \rightarrow 1} (x^2 + x + 1) = 3.$$

Приклад 4. $\lim_{x \rightarrow 1} \frac{2x^2 + x - 3}{x^2 + 5x - 6}$.

Розв'язання.

$$\lim_{x \rightarrow 1} \frac{2x^2 + x - 3}{x^2 + 5x - 6} = \frac{2 \cdot 1^2 + 1 - 3}{1^2 + 5 \cdot 1 - 6} = \frac{0}{0}$$

Розкладемо чисельник та знаменник дробу на множники. Розглянемо рівняння $2x^2 + x - 3 = 0$. Його корені $x_1 = 1, x_2 = -\frac{3}{2}$.

Отже, $2x^2 + x - 3 = 2(x - 1)\left(x + \frac{3}{2}\right) = (x - 1)(2x + 3)$.

Аналогічно, розв'язавши рівняння $x^2 + 5x - 6 = 0$, одержимо

$x_1 = 1, x_2 = -6$. Тому $x^2 + 5x - 6 = (x - 1)(x + 6)$. Отже,

$$\lim_{x \rightarrow 1} \frac{2x^2 + x - 3}{x^2 + 5x - 6} = \lim_{x \rightarrow 1} \frac{(x - 1)(2x + 3)}{(x - 1)(x + 6)} = \lim_{x \rightarrow 1} \frac{(2x + 3)}{(x + 6)} = \frac{5}{7}$$

Приклад 5. $\lim_{x \rightarrow 2} \frac{\sqrt{x+7}-3}{x-2}$.

Розв'язання. При $x = 2$ чисельник і знаменник дробу дорівнюють нулю.

Скористаємось основною властивістю дробу і помножимо чисельник і знаменник на вираз, який є спряжений до чисельника. Одержимо,

$$\begin{aligned} \lim_{x \rightarrow 2} \frac{\sqrt{x+7}-3}{x-2} &= \lim_{x \rightarrow 2} \left(\frac{\sqrt{x+7}-3}{x-2} \cdot \frac{\sqrt{x+7}+3}{\sqrt{x+7}+3} \right) = \\ &= \lim_{x \rightarrow 2} \frac{(\sqrt{x+7})^2 - 3^2}{(x-2)(\sqrt{x+7}+3)} = \lim_{x \rightarrow 2} \frac{x-7-9}{(x-2)(\sqrt{x+7}+3)} = \\ &= \lim_{x \rightarrow 2} \frac{x-2}{(x-2)(\sqrt{x+7}+3)} = \lim_{x \rightarrow 2} \frac{1}{\sqrt{x+7}+3} = \frac{1}{\sqrt{2+7}+3} = \frac{1}{6} \end{aligned}$$

Приклад 6. $\lim_{x \rightarrow \infty} \frac{2x^2 + x - 3}{4x^2 - x}$.

Розв'язання. В даному прикладі маємо невизначеність виду $\frac{\infty}{\infty}$. Щоб розкрити дану невизначеність, поділимо чисельник і знаменник на x у найвищому степені, тобто на x^2 .

$$\lim_{x \rightarrow \infty} \frac{2x^2 + x - 3}{4x^2 - x} = \lim_{x \rightarrow \infty} \frac{\frac{2x^2}{x^2} + \frac{x}{x^2} - \frac{3}{x^2}}{\frac{4x^2}{x^2} - \frac{x}{x^2}} = \lim_{x \rightarrow \infty} \frac{2 + \frac{1}{x} - \frac{3}{x^2}}{4 - \frac{1}{x}} =$$

$$\lim_{x \rightarrow \infty} \left(2 + \frac{1}{x} - \frac{3}{x^2} \right) = \frac{\lim_{x \rightarrow \infty} \left(2 + \frac{1}{x} - \frac{3}{x^2} \right)}{\lim_{x \rightarrow \infty} \left(4 - \frac{1}{x} \right)} = \frac{2}{4} = \frac{1}{2}.$$

Приклад 7. $\lim_{x \rightarrow 0} \frac{\sin 3x}{x}$.

Розв'язання. Маємо невизначеність виду $\frac{0}{0}$. Використаємо першу визначну границю.

$$\lim_{x \rightarrow 0} \frac{\sin 3x}{x} = \lim_{x \rightarrow 0} \frac{3 \sin 3x}{3x} = 3 \lim_{x \rightarrow 0} \frac{\sin 3x}{3x} = 3 \cdot 1 = 3.$$

Приклад 7. $\lim_{x \rightarrow 0} \frac{\sin 5x}{\operatorname{tg} 2x}$.

Розв'язання.

$$\begin{aligned} \lim_{x \rightarrow 0} \frac{\sin 5x}{\operatorname{tg} 2x} &= \lim_{x \rightarrow 0} \frac{\sin 5x}{\frac{\sin 2x}{\cos 2x}} = \lim_{x \rightarrow 0} \left[\frac{\sin 5x}{5x} \cdot \frac{2x}{\sin 2x} \cdot \frac{5x}{2x} \cdot \cos 2x \right] = \\ &= \frac{5}{2} \cdot \lim_{x \rightarrow 0} \frac{\sin 5x}{5x} \cdot \lim_{x \rightarrow 0} \frac{2x}{\sin 2x} \cdot \lim_{x \rightarrow 0} \cos 2x = \frac{5}{2}. \end{aligned}$$

Приклад 8. $\lim_{x \rightarrow 1} 2^{\frac{3x}{x+2}}$.

Розв'язання. Використаємо другу визначну границю

$$\lim_{x \rightarrow 1} 2^{\frac{3x}{x+2}} = 2^{\lim_{x \rightarrow 1} \frac{3x}{x+2}} = 2^{\frac{3 \cdot 1}{1+2}} = 2.$$

Приклад 9. $\lim_{x \rightarrow \infty} \left(\frac{2x-1}{x+3} \right)^{\frac{2x+5}{x+1}}$.

Розв'язання.

$$\lim_{x \rightarrow \infty} \left(\frac{2x-1}{x+3} \right)^{\frac{2x+5}{x+1}} = \lim_{x \rightarrow \infty} \left(\frac{2x-1}{x+3} \right)^{\lim_{x \rightarrow \infty} \frac{2x+5}{x+1}} = \left[\lim_{x \rightarrow \infty} \left(\frac{2 - \frac{1}{x}}{1 + \frac{3}{x}} \right) \right]^{\lim_{x \rightarrow \infty} \left(\frac{2 + \frac{5}{x}}{1 + \frac{1}{x}} \right)} = \left(\frac{2}{1} \right)^{\frac{2}{1}} = 4.$$

Питання для самоперевірки

1. Що називається границею функції $f(x)$ при $x \rightarrow x_0$ та $x \rightarrow \infty$?
2. Сформулюйте правила граничного переходу у випадку арифметичних дій.
3. Чому дорівнює границя сталої величини?

4. Які існують типи невизначеностей?

5. Сформулюйте першу і другу визначну границю.

Вправи

1. а) $\lim_{x \rightarrow 2} \frac{x^2+5}{x^2-3}$; б) $\lim_{x \rightarrow -2} \frac{x^3+3x^2+2x}{x^2-x-6}$; в) $\lim_{x \rightarrow 1} \frac{(x-1)\sqrt{2-x}}{x^2-1}$.

Відповідь: а) 9, б) $-\frac{2}{5}$, в) $\frac{1}{2}$.

2. а) $\lim_{x \rightarrow \infty} \left(\frac{x^3}{x^2+1} - x \right)$; б) $\lim_{x \rightarrow 7} \frac{2-\sqrt{x-3}}{x^2-49}$; в) $\lim_{x \rightarrow \infty} (\sqrt{x+a} - \sqrt{x})$.

Відповідь: а) 0, б) $-\frac{1}{56}$, в) 0.

3. а) $\lim_{x \rightarrow 0} \frac{2 \arcsin x}{3x}$; б) $\lim_{x \rightarrow 0} \left(\frac{1}{\sin x} - \frac{1}{\operatorname{tg} x} \right)$; в) $\lim_{x \rightarrow \infty} \left(\frac{x-1}{x-2} \right)^{2x-1}$.

Відповідь: а) $\frac{2}{3}$, б) 0, в) e^6 .

4. а) $\lim_{x \rightarrow \infty} (\sqrt{x^2+1} - \sqrt{x^2-4x})$; б) $\lim_{x \rightarrow 1} \frac{3x^2-x-2}{4x^2-5x+1}$;

в) $\lim_{x \rightarrow -2} \left(\frac{1}{x+2} - \frac{12}{x^3+8} \right)$.

Відповідь: а) -2 , б) $\frac{5}{3}$, в) $-\frac{1}{2}$.